

3-тақырып

ТАБИҒАТ ОБЪЕКТІЛЕРІНЕ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫ

Мақсаты: Студенттерде Табиғат объектілеріне меншік құқығының түсінігі. Табиғат объектілеріне меншік құқығының нысандары. Табиғат объектілеріне меншік құқығының субъектілері. Табиғат объектілеріне меншік құқығының мазмұны. Табиғат объектілеріне меншік құқығының пайда болу және тоқтату негіздері туралы мәліметтерді қалыптастыру

Табиғат объектілеріне меншік құқығының түсінігі.

Табиғат объектілеріне меншік құқығын заңдық тұрғыдан екі аспектіде қарастыруға болады: құқықтық институт ретінде және меншік иесінің құқықтарының жиынтығы ретінде.

Құқықтық институт ретінде табиғат объектілеріне меншік қатынастарын реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Меншік қатынастарын реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы меншік құқығының объективтік мағынасын құрайды.

Субъективтік мағынадағы табиғат объектілеріне меншік құқығы меншік иесінің жер, су, орман ресурстары және өзге де меншік объектілерін иелену, пайдалану және билік ету құқықтарының жиынтығы деп танылады.

Табиғат объектілерін иелену құқығы – іс жүзінде табиғи объектілерді иеленуді жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі.

Табиғат объектілерін пайдалану құқығы – табиғи ресурстардың пайдалы қасиеттерін және одан түскен табысты иемдену, сондай-ақ өзге де пайда алу қызметі.

Табиғат объектілеріне билік ету құқығы – табиғи объектілерінің іс жүзінде немесе заң жүзінде тағдырын айқындауға берілетін мүмкіндігі.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының нысандары Қазақстан Республикасының Конституциясымен анықталады. 6-бабының 3-тармағына сәйкес, жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 6-бабының 2-тармағына сәйкес, меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді.

Нақты табиғи ресурстарға меншік қатынастарының ерекшелігі табиғатты қорғау заңнамасымен реттеледі. Аталған ерекшеліктер табиғи ресурстарға меншік құқығына шектер белгіленуімен байланысты. Шектеулер табиғи ресурстардың мүліктің ерекше түріне жатуына байланысты. Азаматтық құқыққа сәйкес затқа меншік құқығы үшінші тұлғалардың мүдделеріне байланыссыз иелену, пайдалану және билік ету құқығын жүзеге асырумен байланысты. Экологиялық құқықта табиғи ресурстарға меншік құқығы басқа субъектілерге берілген күннің өзінде мемлекетке тиесілі болады, өйткені мемлекет аталған құқықтың жүзеге асырылуын қадағалап отырады.

Меншік құқығының объектісі – Қазақстан Республикасының шекарасында орналасқан жекелеген табиғи ресурс, қоршаған орта немесе табиғи ресурстар кешені.

Табиғи ресурстар меншік құқығының объектісі болып танылуы үшін, онда табиғи ресурстардың белгілері болуы керек: а) ресурстардың табиғи жолмен пайда болуы; б) табиғи ортамен тұрақты байланысы. Олар материалдық тұтынудың қайнар көздері болумен қатар адамның тішілік ету ортасы болып табылады және қорғауға жатады. Сонымен қатар олар адамның еңбек өнімінің нәтижесі емес, табиғи жолмен пайда болады және сонымен қатар олардың мөлшері шектеулі. Табиғи объектілер аумақтық кеңістікте жылжымайды (жануарлардан басқасы), яғни жылжымайтын мүлік болып табылады.

Демек, табиғи объектілерге және табиғи ресурстарға меншік құқығы азаматтық айналымның өзге объектілеріне қарағанда бірнеше ерекшелік тән:

- кейбір табиғи объектілер қоршаған ортаның бөлінбейтін құрамдас бөлігі болып табылады және меншік құқығының пәні бола алмайды. Мысалы, атмосфералық ауа, ғарыш кеңістігі,

озон қабаты және өзге де табиғи құбылыстар меншік құқығының объектісі бола алмайды, оларды пайдалану және қорғау ерекше мемлекеттің иелігінде болады немесе халықаралық құқық нормаларымен реттеледі.

- табиғи объектілердің қоршаған ортамен тығыз байланысы. Табиғи объект табиғаттың бір бөлігі болумен қатар меншік құқығының объектісі ретінде танылады. Табиғи ресурстың қоршаған ортамен экологиялық байланысының үзілуі табиғи ресурсқа меншік құқығының тоқтап, материалдық құндылық ретінде меншік құқығының пайда болуына әкеледі. Мысалы, жер қойнауындағы мұнай табиғи ресурс болып табылады және экологиялық құқықпен реттеледі. Ал жер қойнауынан алынған мұнай материалдық құндылыққа айналып, оның айналымға түсуі азаматтық заңдармен реттеледі.
- табиғи объектілердің абсолютті құнының болмауы – олардың табиғи жолмен пайда болуымен сипатталады.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының нысандары.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының нысандары Қазақстан Республикасының Конституциясымен анықталады. Ата заңның 6-бабының 3-тармағына сәйкес, жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ [заңда](#) белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының 30 тамыз 1995 жылғы Конституциясында табиғи объектілерге екі меншік нысаны бекітілген: жеке меншік және мемлекеттік меншік. Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады. Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері [заңмен](#) белгіленеді.

Конституцияда жер, оның қойнауы, су, жануарлар мен өсімдіктер дүниесі ғана емес, одан басқа табиғи ресурстар да мемлекеттік меншікте болатыны айтылған.

Республика аумағындағы табиғи ресурстарға мемлекеттің ерекше меншік құқығының болуы Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің және оның дербес экономикалық жүйесінің негізі екенін дәлелдейді.

Аталған табиғи ресурстарға меншік иесінің құқықтарын мемлекет атынан жүзеге асырудың шектері мен субъектілері тек заңмен ғана белгіленеді. Атап айтқанда, жер, жер қойнауы, су, орман және өсімдіктер мен жануарлар дүниесі туралы атқарылатын іс-әрекет Қазақстан Республикасының заңдарымен реттеледі.

Қазақстан Республикасында табиғи ресурс ретінде тек жер – [заңда](#) белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін. Жерге жеке меншік құқығы Қазақстан Республикасының Жер кодексімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес, жеке меншікте болмайтын жер учаскелерін қоспағанда, мемлекеттік меншіктегі жер учаскелері азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғаларға жекеменшікке берілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасы азаматтарына жер учаскелері жекеменшігінде:

- шаруа немесе фермер қожалығын;
- өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу, орман өсіру, бағбандық;
- жеке тұрғын үй және саяжай құрылысы үшін, сондай-ақ үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) мен олардың кешендерін салуға берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік емес заңды тұлғаларының жекеменшігінде:

- тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу;
- орман өсіру үшін;
- үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері болуы мүмкін (23-бап).

Жер учаскесіне меншік құқығы:

- 1) меншік құқығын табыстау;

2) меншік құқығын беру;

3) меншік құқығының әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен (мұраға қалдыру, заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылуы) ауысуы арқылы туындайды.

Меншік құқығын табыстау, беру және оның ауысуы жер учаскесінің нысаналы мақсаты ескеріле отырып, жүзеге асырылуға тиіс.

Жер учаскесіне меншік құқығы:

1) мемлекеттік органдар актілерінің;

2) азаматтық-құқықтық мәмілелердің негізінде;

3) [Қазақстан Республикасының заңдарында](#) көзделген өзге де негіздерде туындайды (ҚР Жер кодексінің 22-бабы).

Егер Жер кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де [заң актілерінде](#) өзгеше көзделмесе, жер учаскесінің меншік иесі мемлекеттік органдардың қандай да бір рұқсатын алмай, жер учаскесін өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығын жүзеге асырады.

Меншік иесі өзінің жер учаскесіне қатысты оның нысаналы мақсатын өзгертпей, Қазақстан Республикасының [заң актілерінде](#) тыйым салынбаған кез келген мәмілелерді жасасуға құқылы.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер учаскелерінің меншік иелері аталған құқықтарды осы Кодекстің ережелерін ескере отырып іске асырады.

Жер учаскесіне меншік құқығы басқа адамға мәміле жасалған кездегі барлық ауыртпалықтарымен беріледі.

Жер учаскесінің меншік иесі оның нысаналы мақсатын өзгертпей, жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарттың негізінде оны уақытша пайдалануға беруге құқылы. Жер учаскесін уақытша пайдалану туралы шарт [жалдау шарты](#) (жалға алушымен) немесе өтеусіз пайдалану туралы шарт (өтеусіз пайдаланушымен) нысанында жасалады (ҚР Жер кодексінің 25-бабы).

Қазақстан Республикасының Су кодексінің 29-бабына сәйкес, ауыл шаруашылығы су пайдаланушыларына қызмет көрсетуге арналған су шаруашылығы құрылыстары мемлекеттік немесе жекеменшікте болуы мүмкін.

Мемлекеттік меншіктегі ауыл шаруашылығы су пайдаланушыларына қызмет көрсетуге арналған су шаруашылығы құрылыстары Қазақстан Республикасының [заңдарында](#) белгіленген тәртіп пен шарттар бойынша осы құрылыстарға қызмет көрсететін су пайдаланушыларға немесе олардың бірлестіктеріне [жалға](#), сенімгерлік басқаруға, өтеусіз пайдалануға берілуі, сондай-ақ сатылуы немесе өтеусіз берілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының Орман кодексіне сәйкес, орман қоры мемлекеттік және жеке орман қорларынан тұрады (5-бап). Жеке орман қорына Қазақстан Республикасының [Жер кодексіне](#) сәйкес жеке және мемлекеттік емес заңды тұлғаларға жекеменшікке немесе ұзақ мерзімді жер пайдалануға орман өсіру үшін нысаналы мақсатпен берілген жерлерде, солардың қаражаты есебінен жасалған: 1) қолдан өсірілген екпелер; 2) табиғи тұқымдық және (немесе) вегетативтік жолмен пайда болған екпелер; 3) жеке орман питомниктері; 4) арнайы мақсаттағы плантациялық екпелер; 5) агроорман-мелиорациялық екпелер; 6) жеке меншіктегі шаруашылық автомобиль жолдарына бөлінген белдеулердегі қорғаныштық екпелер жатады.

Жеке орман қоры учаскелерін иеленуді, пайдалану мен оған билік етуді, осы Кодекске және Қазақстан Республикасының өзге де [заң актілеріне](#) сәйкес, жеке орман иеленушілер жүзеге асырады (7-бап).

Мемлекет табиғи ресурстардың меншік иесі ретінде адамның өз өмірі мен денсаулығы үшін қоршаған ортаның қолайлы болуы құқығын қамтамасыз ететін, қазіргі және болашақ ұрпақтың мүдделерін көздейтін, қоршаған ортаны қорғаудың құқықтық экономикалық және әлеуметтік негіздерін белгілеп, адам қызметінің қоршаған ортаға зиянды ықпал жасауына жол бермеу табиғи тепе-теңдікті сақтау мен табиғат қорларын тиімді пайдалану шараларын жүзеге асырады.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының субъектілері.

Меншік қатынастарында құқықтарға ие тұлға меншік иесі болып табылады. Оған өз мүлкін иелену, пайдалану және билік ету құқығы тиесілі болады. Меншік қатынастарындағы міндетті субъектілер азаматтық құқықтарға ие өзге субъектілер. Олар меншік иесінің құқықтарын шектемеуі және бұзбауы тиіс.

Қазақстан Республикасында табиғат объектілеріне меншік субъектісі Конституцияға сәйкес Қазақстан Республикасының меншік туралы заңымен белгіленеді. Меншік туралы заңның республика аумағында мемлекеттік меншік құқығының субъектісі Қазақстан Республикасы деп көрсетілген.

Қазақстан Республикасы атынан мемлекеттік меншікті иелену, пайдалану және оған билік ету өкілеттігін тікелей немесе арнайы мемлекеттік органдар арқылы Қазақстан Республикасының Үкіметі жүзеге асырады. Осыған орай, Қазақстан Республикасы Үкіметі, жергілікті атқарушы органдары мен басқа да құрылымдар табиғат объектілерін иеленуді, пайдалануды және билік етуді заңдарда белгіленген құзірет шегінде жүзеге асырады.

Табиғат объектілеріне мемлекеттік меншік құқығын жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың құзыреттері арнайы заңдарда бекітіледі: Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, Қазақстан Республикасының Жер кодексі, Қазақстан Республикасының Орман кодексі, Қазақстан Республикасының Су кодексі, Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы Қазақстан Республикасының заңы, Қазақстан Республикасының Жануарлар дүниесін пайдалану, қорғау және өсімін молайту туралы заңы. Мысалы, Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес, елді мекендер жерін қоспағанда, аудан шекарасының шегінде жер қатынастарын реттеу саласында аудандық (қалалардағы аудандардан басқа) атқарушы органның құзыретіне мыналар жатады:

1) Жер кодексінің 13, 16, 18 және 19-баптарында көзделген жағдайларды қоспағанда, жер учаскелерін жекеменшікке және жер пайдалануға беру;

1-1) жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерделеумен және барлаумен байланысты жер қойнауын пайдалану мақсаттары үшін жер учаскелерін беру;

2) Жер кодексінің 13, 16 және 18-баптарында көзделген жағдайларды қоспағанда, жер учаскелерін алып қою, соның ішінде мемлекет мұқтажы үшін алып қою;

3) ауылдық атқарушы органдардың құзырына берілген ауыл шаруашылығы алқаптарын қоса алғанда, елді мекендер аумағында жер шаруашылық орналастыру жобаларын тиісті өкілді органның бекітуіне әзірлеу және олардың орындалуын қамтамасыз ету;

4-1) Жер кодексінің 49-2-бабына сәйкес жерді резервте қалдыру;

5) Жер кодексінің 71-бабының 2-тармағына сәйкес іздестіру жұмыстары үшін жер учаскесін пайдалануға рұқсат беру;

5-1) осы Кодекстің 69-бабына сәйкес қауымдық сервитуттар белгілеу;

5-2) елді мекендердің аумақтарын жер-шаруашылық орналастырудың бекітілген жобаларын тұрғындар үшін қолжетімді орындардағы арнаулы ақпараттық стендтерде орналастыру;

6) арнайы жер қорын құру;

8) жерді аймақтарға бөлу жобаларын (схемаларын) ауданның өкілді органына бекітуге табыс ету;

10) жергілікті мемлекеттік басқару мүддесінде Қазақстан Республикасының [заңнамасымен](#) жергілікті атқарушы орган-дарға жүктелетін өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру (ҚР ЖК 17-бабы).

Мемлекеттің табиғат қорларын иелену, пайдалану және билік ету құқығының табиғи ресурстарды пайдаланушылар, иеленушілер мен кейде билік етушілердің құқығынан ерекшеліктері бар. Мұны меншік иесі құқығының мазмұнынан айқын ажыратуға болады.

Бірінші ерекшелік. Мемлекет табиғат қорларына өз құқығының мазмұнын түзіп, оларды меншік иесі ретінде жүзеге асырады. Басқалар, табиғат қорларын иеленушілер, пайдаланушылар мемлекет белгілеп берген құқық шеңберінде ғана жүзеге асырады.

Екінші ерекшелік. Мемлекет табиғат қорларына меншік құқығын мемлекет өз атынан қоғамның, барлық адамдардың мүддесі үшін пайдаланады. Басқа табиғат қорларын иеленушілер, пайдаланушылар өзіне иеленуге, пайдалануға берілген табиғат объектісін өз мүддесі үшін заңда көрсетілген мақсатта ғана пайдаланады.

Үшінші ерекшелік. Табиғат қорларына мемлекеттің билік жүргізуі шексіз және оған ешкім шек қоя алмайды, оны тоқтата да алмайды. Бірақ табиғат қорларына мемлекеттік билік Конституцияға сәйкес болуы қажет. Сондықтан, Конституцияға қайшы келетін заң нормаларының күші болмайды.

Табиғат қорларын мемлекеттен басқа иеленушілер мен пайдаланушылар (жеке және заңды тұлғалар) заңда белгіленген реттерде белгілі бір шекте билік ету құқығын пайдалануы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандай, Қазақстан Республикасында табиғи ресурстар мемлекеттің меншігінде болады, тек өсімдіктер мен жануарлар әлемінің объектілері мен жекелеген жер учаскелері жеке меншікте бола алады. Жануарлар дүниесін пайдалану, қорғау және өсімін молайту туралы Қазақстан Республикасының заңына сәйкес, жануарлар дүниесі мемлекеттік меншікте болады. Мекендейтін ортадан осы Заңда белгіленген тәртіппен алынған, сондай-ақ еріксіз және (немесе) жартылай ерікті жағдайларда өсіріліп, ұсталатын жануарлар дүниесінің объектілері оларды аулаған, өсіретін және ұстайтын жеке және заңды тұлғалардың меншігі болып табылады (4-бап).

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес, жер учаскелері мемлекеттік және жеке меншікте болуы мүмкін. Жер учаскелері жеке меншікке азаматтарға:

- шаруа немесе фермер қожалығын;
- өзіндік қосалқы шаруашылық жүргізу, орман өсіру, бағбандық;
- жеке тұрғын үй және саяжай құрылысы үшін, сондай-ақ үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) мен олардың кешендерін салуға берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері болуы мүмкін.

Оралмандарға жер пайдалану құқығымен берілген жер учаскелері Қазақстан Республикасының азаматтығын алғаннан кейін Жер кодексінде белгіленген тәртіппен және жағдайларда олардың жекеменшігіне өтеді (ҚР ЖК 46-бабы).

Шетел тұлғаларына үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың және шетелдік заңды (мемлекеттік емес) тұлғалардың жеке меншігінде болуы мүмкін.

Мемлекеттік емес заңды тұлғаларға:

- тауарлы ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу;
- орман өсіру үшін;
- үйлерді (құрылыстарды, ғимараттарды) олардың мақсатына сәйкес қызмет көрсетуге арналған жерді қоса алғанда, өндірістік және өндірістік емес, оның ішінде тұрғын үйлер (құрылыстар, ғимараттар) мен олардың кешендерін салу үшін берілген (берілетін) немесе олар салынған жер учаскелері болуы мүмкін (23-бап).

Жер учаскесіне жеке меншік қатынастарын реттейтін жер заңнамасы жер учаскелерін беру субъектілер, нысаналы мақсаты, жер учаскесін беру көлеміне байланысты шектеулер орнатады.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының мазмұны.

Табиғи объектілерге меншік құқығының мазмұнына иелену, пайдалану және билік ету құқықтары кіреді.

Табиғат объектілерін иелену құқығы – іс жүзінде табиғи объектілерді иеленуді жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі.

Табиғат объектілерін пайдалану құқығы – табиғи ресурстардың пайдалы қасиеттерін және одан түскен табысты иемдену, сондай-ақ өзге де пайда алу қызметі.

Табиғат объектілеріне билік ету құқығы – табиғи объектілерінің іс жүзінде немесе заң жүзінде тағдырын айқындауға берілетін мүмкіндігі.

Азаматтық заңнамаға сәйкес, меншік иесі өзіне тиесілі мүлікке қатысты өз қалауы бойынша кез келген әрекеттер жасауға, соның ішінде бұл мүлікті басқа адамдардың меншігіне беріп, иелігінен шығаруға, өзі меншік иесі болып қала отырып, оларға мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету жөніндегі өз өкілеттігін тапсыруға, мүлікті кепілге беруге және оған басқа да әдістермен ауыртпалық түсіруге, оларға өзгеше түрде билік етуге құқылы.

Меншік иесінің өз өкілеттігін жүзеге асыруы басқа тұлғалар мен мемлекеттің құқықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін бұзбауға тиіс. Құқықтар мен заңды мүдделерді бұзушылық басқа нысандармен қатар, меншік иесінің өзінің монополиялық және өзге де басымдық жағдайын пайдаланып қиянат жасауынан көрінуі мүмкін.

Меншік иесі өз құқықтарын жүзеге асырған кезде азаматтардың денсаулығы мен айналадағы ортаға келтірілуі мүмкін зардаптарға жол бермеу шараларын қолдануға міндетті.

Меншік құқығының мерзімі шексіз. Мүлікке меншік құқығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде көзделген негіздер бойынша ғана ықтиярсыз тоқтатылуы мүмкін.

Заң құжаттарында көзделген реттерде, жағдайлар мен шектерде меншік иесі өз мүлкін басқа адамдардың шектеулі түрде пайдалануына жол беруге міндетті (ҚР АҚ 188-бабы).

Сонымен қатар экологиялық қатынастар аясында аталған құқықтар меншік объектісіне (табиғи ресурстар) және субъектілердің түрлеріне (мемлекет, ұйымдар, жеке тұлғалар) байланысты ерекшелінеді.

Табиғи ресурстар меншік құқығының ерекше объектілері, олар табиғи жолмен пайда болуына байланысты алғашқы құны жоқ, кеңістік қатынастарында шектелген, қоршаған ортаның сапасын қамтамасыз етуде ерекше маңызға ие болады, және қоғамның тұрақты дамуының негізі болып

табылады. Табиғи ресурстар және тұтастай қоршаған ортаның жағдайы мен пайдалану – қоғамдық мүдделер аясы, сондықтан мемлекет табиғи ресурстарға меншік қатынастарын реттеуге заңдық шектеулер белгілеу арқылы араласады.

Табиғат объектілеріне меншік құқығының пайда болуы және оны тоқтату негіздері.

Табиғи ресурстарға меншік құқығының пайда болуы мен тоқтату негіздері заңмен анықталады және меншік нысанына байланысты болады.

Табиғи ресурстарға жеке меншік құқығы қолданыстағы заңнамаға сәйкес мемлекеттік меншіктегі табиғи ресурстарды мемлекеттік меншіктен жеке меншікке жеке немесе заңды тұлғаларға беру негізінде пайда болады.

Жеке меншіктегі табиғи ресурстар мемлекеттік меншікке мына жағдайларда өтуі мүмкін:

- міндеттемелері бойынша өндіріп алу жүргізілген кезде;
- мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығарылған;
- заңдарды бұза отырып пайдаланылып жүрген табиғи объектіні мәжбүрлеп алып қойылған;
- тәркілеу.

ҚР Жер кодексіне сәйкес жеке меншікте болмайтын жер учаскелерін қоспағанда, мемлекеттік меншіктегі жер учаскелері азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғаларға жеке меншікке берілуі мүмкін.

Жер учаскесіне меншік құқығы:

- 1) меншік құқығын табыстау;
- 2) меншік құқығын беру;
- 3) меншік құқығының әмбебап құқықтық мирасқорлық тәртібімен (мұраға қалдыру, заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылуы) ауысуы арқылы туындайды.

Меншік құқығын табыстау, беру және оның ауысуы жер учаскесінің нысаналы мақсаты ескеріле отырып, жүзеге асырылуға тиіс.

3. Жер учаскесіне меншік құқығы:

- 1) мемлекеттік органдар актілерінің;
- 2) азаматтық-құқықтық мәмілелердің негізінде;
- 3) [Қазақстан Республикасының заңдарында](#) көзделген өзге де негіздерде туындайды.

Жер учаскесіне жеке меншік құқығы:

- 1) меншік иесі – жер учаскесіне құқығын иеліктен шығарып басқа тұлғаларға берген;
- 2) меншік иесі меншік құқығынан бас тартқан;
- 3) жер учаскесіне меншік құқығынан [Қазақстан Республикасының заң актілерінде](#) көзделген өзге де жағдайларда айырылған ретте тоқтатылады.

Меншік иесінен жер учаскесін олардың келісімінсіз алып қоюға:

- 1) меншік иесінің міндеттемелері бойынша жер учаскесінен өндіріп алу жүргізілген;
- 2) жер учаскесі мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығарылған;
- 3) Жер кодексінің 92 және 93-баптарында көзделген жағдайларда, мақсатына сай пайдаланылмай отырған немесе Қазақстан Республикасының заңдарын бұза отырып пайдаланылып жүрген жер учаскесі меншік иесінен мәжбүрлеп алып қойылған;
- 4) радиоактивті ластануға ұшыраған жер учаскесі оның меншік иесінен, құны тең жер учаскесі беріле отырып, мәжбүрлеп иеліктен шығарылған;
- 5) тәркіленген реттен басқа жағдайларда жол берілмейді (ҚР Жер кодексінің 81-бабы).

Бақылау сұрақтары:

- 1) Табиғат объектілеріне меншік құқығының түсінігін ашып көрсетіңіз.
- 2) Табиғат объектілеріне меншік құқығының субъектілерін атаңыз.
- 3) Табиғат объектілеріне меншік құқығының мазмұнын ашып көрсетіңіз.
- 4) Табиғат объектілеріне меншік құқығының пайда болу және тоқтату негіздерін атаңыз.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1) Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жылғы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 1996. – N4, 217-құжат (Қазақстан Республикасы Парламентінің басылымы).
- 2) Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы N212 Экологиялық кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2007. – N1. – 1-құжат.
- 3) Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 27 желтоқсан 1994 жылғы // Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесі Жаршысының 1994 жылғы 23-24 номерлерінің жеке қосымшасы.

- 4) Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N477 Орман кодексі // Егемен Қазақстан, 2003 жылғы 19 шілде. – N 180-181.
- 5) Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы N442 Жер Кодексі // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2003. – N13. – 99-құжат.
- 6) Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 9 шілдедегі N481 Су Кодексі // Егемен Қазақстан, 2003 жылғы 23 шілде. – N 184-185.
- 7) Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 24 маусымдағы №291-IV Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2010. – №12 (2565). – 60-құжат.
- 8) Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N593 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2004. -N18. – 107-құжат.